

Exhlale DOBRUNA-SALIHU

ARHITEKTONSKI OSTACI ANTIČKIH SREDIŠTA SREDIŠNJEG DIJELA DARDANIJE (KOSOVA)

UDK 904:72>(398 Dardanija)“652“

Izvorni znanstveni rad

Priljeno: 3.08.2011.

Odobreno: 16.08.2011.

Exhlale Dobruna-Saliu

Instituti Albanologjik

10000 Prishtinë – Kosovë

e-mail: esaliu_ik@hotmail.com

Arhitektonski ostaci u središnjem dijelu Dardanije tijekom rimskog doba dokumentirani su ne samo u velikim središtima, nego i u drugim naseljima. Oni su predstavljeni s dvije skupine arhitektonskih spomenika: zdanjima i plastikom. Međutim, jedan manji dio, do sad otkrivenih, pripada nastambama.

Arhitektonska zdanja – do sada je otkriven manji broj nepokretnih spomenika i slabije su očuvani. Od urbanih središta sklop stambene arhitekture nalazimo na najnižoj terasi u Municipiumu DD, u kojemu je izgrađen grad te možda u Ulpiani između sjevernih gradskih vrata i bazilike, gdje se radi o većoj zgradi s dijelovima mozaičnog poda. U većem broju su otkriveni ostaci villae rusticae, nekoliko njih blizu današnje Mitrovice, a najčuvanija se nalazi kod današnjeg Nerođimlja blizu Uroševca, koju karakteriziraju freske i podni višebojni mozaik s prikazom sedam helenskih mudraca, među kojima je i Platon. Od velikog značaja je i veća raskošna građevina, možda vila iz postaje i naselja Vendenis, također sa zidovima ukrašenim freskama te višebojnim podnim mozaikom s prikazom sjedeće figure Orfeja s lirom na središnjem dijelu.

Arhitektonska plastika – pokretni spomenici daleko su brojniji u municipalnim središtima (Ulpiani, Municipiju DD i Municipiju nepoznatog imena na gornjem toku Bijelog Drima), također i kod dvije civitates (kod Suhareke i Klokota blizu Gnjilana). Arhitektonska se plastika u najviše slučajeva sastoji od kapitela i baze stubova, a manje od stupova i arhitrava. Međutim, za sad je teško ustanoviti njenu namjenu.

Nadajmo se da će današnja intenzivnija istraživanja, nakon višegodišnjeg prekida, doprinijeti otkrivanju većeg broja nastambi na ovom području Dardanije, kako bismo stekli jasan pregled stanovanja na središnjem dardanskom prostoru tijekom antike.

Ključne riječi: Dardanija, Kosovo, antička središta, arhitektonski objekti – nastambe, građevine javnog karaktera, obrtničke i trgovinske građevine; arhitektonska plastika – kapiteli i baze stupova, arhitravi, antefiksi.

UVOD

Vrijednost nastambe najbolje je zacrtana njenom simbolikom – ona je slika univerzuma. Njen značaj je istican i oblikom drugog slova abecede (*beth*), koje prema W. F. Albrightu predstavlja kuću, dom.¹ U tom smislu i arheološka istraživanja o načinu stanovanja za sva vremenska razdoblja i područja imaju posebnu vrijednost. Polazeći od toga, ovom prilikom pozabavit ćemo se arhitektonskim ostacima središnjeg dijela Dardanije tijekom antičkog doba, sve do razaranja posljednjeg velikog antičkog grada Ulpiana (kod Gračanice, blizu Prištine) krajem 6. st. S obzirom da jedan manji dio

do sad otkrivenih arhitektonskih ostataka pripada nastambama, dat ćemo pregled tih ostataka u sklopu šireg konteksta stanovanja, obuhvativši i druge građevine povezane s načinom stanovanja u cjelini, koji su predstavljeni s dvije grupe arhitektonskih spomenika: objektima i plastikom. Za prikaz ovog materijala oslonili smo se na podatke i članke s arheoloških istraživanja odnosno iskapanja. Osim Ulpinae i Municipiuma DD druga antička središta gotovo su neistražena, negdje su provedena rekognosciranja te su zabilježeni poneki slučajni nalazi.²

¹ Usp. CHEVALIER – GHEERBRANT 1983., 328, 609.

² Arheološka istraživanja su započela 1953./54. g. Zaslugom pripada poznatom arheologu E. Čerškoviću, koji je istraživao najveće građevinske aglomeracije Ulpiane i Municipija DD. Njegova cjelokupna arheološka djelatnost označava "prvi period istraživanja" (1953./54.-1967.), da bi, nakon njega, "drugi period" bio nastavljen sredinom sedmog desetljeća sa većim intenzitetom u narednom desetljeću, i to osobito sa sistematskim iskapanjima u Ulpiani (1981.-87.), i "treći period" početkom ovog st., koji se obavlja isto tako uglavnom u ovom gradu, gdje je iskapan mali dio. Također i rekognosciranje terena započinje ovim arheologom, nastavljajući sa prekidima poslije njega i narednih godina, od kojih je zadnje obavljeno tijekom 2000.-2005. g. (usp. ČERŠKOVIĆ 1969., 31-35, 45, 47, 48, 90; FIDANOVSKI 1984., 39-43; GRUPA AUTORA 2006.). Slučajnim nalazima u okviru arhitektonske plastike pozabavila se i sama autorica tijekom 2000.-2006. g. (E. DOBRUNA-SALIHU 2007., 336-345).

Sl. 1. Mozaik s prikazom Orfeja u vili Vendenisa

I. Arhitektonski objekti

Ostaci građevinskih objekata u većem obimu otkriveni su u Ulpiani i Municipiju DD, a također i kod većih aglomeracija u današnjim selima Donji Drsnik i Čifluk na obali Bijelog Drima i grada Peći (*Siparuntum?*) gdje ima naznaka da se radi o urbanističkim središtima municipalnog karaktera.³ Oslonivši se na namjenu ovih objekata redoslijedom ćemo ih donositi, počevši od nastamba.

Nastambe – Najveći njihov broj otkriven je u arealima Ulpiane i Municipija DD, gdje zauzimaju određeni dio grada.

U Ulpiani se stambene četvrti nalaze u južnom dijelu grada, s obzirom na konfiguraciju terena, koji se uzdiže prema bedemima. Kao takva bila je pogodna za smještaj većih reprezentativnih građevina.⁴ Iskapanjima 1982. g. na tom prostoru otkrivene su četiri prostorije velike građevine, podijeljene s tri očuvana zida pravca sjever-jug. Te su tri izdužene prostorije pravokutne, od kojih je zapadna podijeljena u dvije kvadratne. Tri su sa podnim mozaicima, od kojih je jedan fragment bio otkriven 1966. g. prilikom prokopa kanala za navodnjavanje.⁵ Također su nađeni i fragmenti zidnog mozaika na kojemu su pojedine kockice bile i pozlaćene. Podni mozaici su geometrijski, jednostavni i dvodimenzionalni, u tri boje, osim u pravokutnom polju prostorije kvadratnog oblika s prikazima ptica i biljaka (paun, pijetao, kokoš i neodređeni prikaz) gdje su lijepo izvedeni u raznobojnim kockicama, od kojih su neke bile i zlatne. Iako nije otkrivena cijela zgrada svakako se radi o raskošnoj građevini, palači ili gradskoj vili, koja se na

osnovu elemenata arhitektonske plastike – jonskog kapitela – mozaika i numizmatičkog materijala datira od kraja 4. do 5. st. ili 6. st.⁶

Tijekom 80-ih g. u području Ulpiane otkrivene su i dvije najznačajnije vile.

Jedna je iz postaje i naselja *Vendenis* (Glamnik kod Podujeva), gdje se radi o većoj reprezentativnoj građevini s kraja 3. i početka 4. st. Do sad je istražen sjeveroistočni dio gdje je otkriveno nekoliko prostorija, od čije su se arhitekture sačuvali samo podovi. Jedna od njih bila je s hipokaustom, a druga, koja je predstavila raskošnu odaju, ističe se višebojnim podnim mozaikom s prikazom sjedeće figure Orfeja pored drveta s lirom i plektrom (*plectrum*) okruženog divljim životinjama te natpisom *Orpheus* iznad glave (sl. 1). Cijela kompozicija, koja je vrlo kvalitetno izvedena, uokvirena je geometrijskim motivom. U obje prostorije fragmenti maltera ukazuju da su zidovi bili ukrašeni freskama.⁷ Druga građevina potječe iz današnjeg Nerodimlja kod Uroševca i kasnijeg je datuma, iz 4. i početka 5. st., gdje se radi o monumentalnoj i raskošnoj vili ili ljetnikovcu, odnosno palači, kod koje je otkriven samo jedan dio – ostaci četiri prostora – koju karakteriziraju arhitektonska kompozicija, freske na zidovima i podni mozaici (sl. 2 a, b). To je osobito izraženo u prostoriji većeg obima s mozaikom izuzetne kompozicije i prikaza na zapadnom dijelu, sastavljenog od natpisnog polja na latinskom s imenima sedam grčkih mudraca. Figuralno, dosta oštećeno, polje smješteno je iznad njihovih likova koji se nalaze u arkadama, a djelomično su očuvana dva polja. U sredini prostorije nalazio se bazen ili fontana kružnog oblika također prekriven mozaikom. Ovim značajkama ovaj građevinski kompleks predstavlja najznačajniju antičku vilu, ili pak palaču današnjeg Kosova.⁸

U Municipiju DD na osnovu pronalaska velikog broja raznobojnih mramornih pločica, komada fresko-maltera i fragmenata arhitektonske plastike u jugozapadnoj polovini naselja, ustanovljeno je da su na ovoj, najnižoj terasi, koncentrirane bogatije građevine i kompleks stambene arhitekture. Međutim, opseg istraživanja nije dozvolio da se otkriju veći građevinski ostaci, osim tri razine poda.⁹

U njegovom arealu, na lokalitetu Anina u selu Vuča, jugoistočno od središta grada, vidljivi su tragovi arhitektonskog kompleksa sastavljenog od grupe zgrada smještenih u ograđeni pravokutni prostor, na čijoj sjevernoj polovini, gdje su očuvani dijelovi građevine,

³ E. ČERŠKOV 1969., 39-40.

⁴ Usp. CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ 1983., 67; PPAROVIĆ-PEŠIKAN 1989., 21.

⁵ Tom prilikom Čerškov je obavio zaštitna iskopavanja (ČERŠKOV 1969., sl. 8; usp. CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ 1983., 79) te vodio i sondiranje pojedinih većih građevina na ovom dijelu (usp. PAROVIĆ-PEŠIKAN 1989., 120).

⁶ CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ 1983., 78 i dalje, sl. 16-23.

⁷ FIDANOVSKI 1986., 150, sl. 1, 2.

⁸ KOVALJEV 1989., 87-91; ISTI 1990., 168-170, sl. 1-2.

⁹ ČERŠKOV 1970., 55, 75.

Sl. 2 a. Tlocrt otkrivenog dijela palače s mozaicima u Nerodimlju kod Uroševca

Sl. 2 b. Dio mozaika s prikazom sedam mudraca

tijekom iskopavanja otkriveni su ostaci jedne stambene zgrade, za koju Čerškov pretpostavlja da se radi o kasnoantičkoj vili rustici.¹⁰

Ostatke stambenih zgrada u ostalim antičkim naseljima teško je ustanoviti. Na osnovu inventara možemo pretpostaviti da se radi o manjem građevinskom kompleksu u selu Dobrotin kod Lipjana, u arealu Ulpiane, gdje je otkrivena ostava novaca.¹¹ U selu Studenčani, kod Suhareke, otkrivena je ploča podunavskih konjanika, koja je mogla služiti i kao kućni inventar.¹² Ostalo su ostatci *villae rusticae*.¹³

Građevine javnog karaktera

Forum

Ostaci foruma do sad su otkriveni u Municipiju DD, gdje zajedno sa ostalim glavnim građevinskim objektima javnog karaktera, otkrivenih tijekom prve polovine 60-ih g., predstavlja jezgru na krajnjem istočnom dijelu grada (sl. 3). Forum zauzima središnji prostor i predstavlja arhitektonski kompleks sastavljen od dvorišta s portikatom s obje duže strane i bočnim jednakim uz-

dužnim građevinama, koje su s dva reda stupova podijeljene u tri broda, a perimetralni zidovi su ojačani snažnim pilastrima. Prema Čerškovu radi se o *horrei* (skladišta za smještaj robe – u ovom slučaju za olovo i plemenite metale), čime forum dobiva i trgovački karakter¹⁴. U ovakvom obliku nema direktnih analogija s drugim rimskim gradovima, jer u poznatim primjerima građevine ove vrste – *horrea*, kako navodi ovaj znanstvenik, ne stoje neposredno na forumu, nego su poznate samo u okviru brojnih pretoriuma u rimskim vojnim logorima. Iz tog razloga predstavlja jedinstvenu tvorevinu s kraja 3. i početka 4. st., odnosno u razdoblju vladavine Dioklecijana.¹⁵ Međutim, ukoliko se u sličnom trobrodnom objektu u Skupima podignutog početkom 3. st. sjeverno od foruma radi o *horreumu*, kako je predložila D. Koraračević, onda bi se ovi objekti mogli nalaziti i u njegovoj neposrednoj blizini.¹⁶

Sakralni objekti – dokumentirani su poganskim i kršćanskim nalazima.

Za sada jedini sigurni ostaci **hrama** otkriveni su na sjevernom rubu foruma, koji je posvećen Antinoju (he-

¹⁰ Usp. FIDANOVSKI 1984., 39-40, bilj. 16.

¹¹ ČERŠKOV 1964., 335.

¹² CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ 1964., 309 dalje sa slikom.

¹³ Usp. ČERŠKOV 1969., 35, 47, bilj. 125.

¹⁴ ČERŠKOV 1970., 12-21, T, I, sl. 1, T. II, III, Pl. 2-3.

¹⁵ ČERŠKOV 1970., 33, bilj. 57, 34, 35, 58, 61, 74-75.

¹⁶ KORAČEVIĆ 2002., 64-74, Pl. 7.

Sl. 3. Kompleks foruma (dvorište s portikatom i horrea) Municipija DD.

Sl. 4. Ostaci hrama Municipija DD.

roiziranom mladiću). Podignut je između 136. i 137. g. (sl. 4). Značajan je jer predstavlja jedini hram ovog kulta do sada otkrivenog na prostoru balkanskih provincija i drugi u Europi.¹⁷ Svojim elementima, kvadratnom osnovom i pravokutnom celom, u sredini okružene otvorenim trijemom ograničenog stilobatom, on pripada jednoj specifičnoj vrsti jednostavnih rimskih provincijskih hramova, čiji se oblici zasnivaju na starijim tradicijama autohtonih svetišta i građeni su uglavnom krajem 1. i u prvoj polovini 2. st.¹⁸

Naprotiv, ostaci **ranokršćanske arhitekture** nalaze se na više mjesta,¹⁹ od kojih je manji broj istražen. Iskapanjima 1967. g. u selu Banjica kod Peći otkriven je jedan od najranijih nalaza takve vrste. Otkrivena je jednobrodna crkva sa kriptom iz sredine 4. i prve polovine 5. st., na čije je tragove već ukazao Evans.²⁰ Ostale istražene crkve uglavnom pripadaju 6. st., podignute su u vrijeme Justinijana, od kojih je prva otkrivena u Ulpiani, u sjevernom dijelu grada, nedaleko od vratiju, neposredno uz glavnu cestu (*cardo maximus*), koja je jednobrodna s kriptom (sl. 5),²¹ koju nalazimo kod većine

do sad iskopanih crkvi toga doba.²² 1966. g. u selu Bela Crkva kod Orahovca otkrivena je i trobrodna crkva s jednom grobnicom, od koje danas nema traga.²³

Gradska bazilika

Ostaci gradske bazilike otkriveni su jedino u Municipiju DD, gdje se ona nalazi južno od foruma, na drugoj strani glavne ceste (*decumanus*) s portikatom.²⁴ Sastoji se od otvorenog atrija s polukružnom eksedrom, trijema, čiji su krov nosili stupovi pravokutne osnove i trobrodne dvorane s polukružnom apsidom. Njeni su bočni brodovi izdvojeni od srednjeg kolonadom monolitnih stupova s kapitelima, koji stoje na visokim sekundarno upotrijebljenim bazama, od kojih su ostale sačuvane one iz sjevernog broda. Za ovaj složeni oblik, arhitektonske detalje i dekorativnu plastiku nema direktnih analogija te, kako ističe Čerškov, stvoren je svojevrstan građevinski oblik. Analogije se mogu naći u bazilikama s kraja 3. i početka 4. st., odnosno u razdoblju Terarhije, koja razvija nov oblik bazilika. Oslonivši se na ovu činjenicu i uklapanje u šire zamišljenu kompoziciju foruma, datirana je u isto vremensko razdoblje kad i forum.²⁵

¹⁷ ČERŠKOV 1970., 21-23, T. IV-VI, Pl. III, 82-83, bilj. 163, drugi potječe iz Lanuvium-a u Italiji.

¹⁸ ČERŠKOV 1970., 34 nalaze kao u podunavskim provincijama, također i u sjevernoj Galiji.

¹⁹ Usp. GRUPE AUTORA 2006., 262-283.

²⁰ JOVANOVIĆ 1967., 121-125;

NIKOLAJEVIĆ 1978., 682.

²¹ ČERŠKOV 1956., 323-326, sl. 3.

²² Usp. bilj. 19, 261, 279-281 iz Vermnice i Koriše kod Prizrena; slične konstrukcije su i dvije crkve otkrivene u kasnoantičko utvrđenje u selu Harilač kod Kosovo Polja, čija je istraživanja obavila ekipa Muzeja Kosova.

²³ KOVAČEVIĆ 1966., 150-151; NIKOLAJEVIĆ 1978., 682.

²⁴ Poznato je da bazilika stoji u neposrednoj vezi sa forumom i podizana je najčešće na južnoj strani, usp. D. S. ROBERTSON 1959., 268. U Skupima ona se nalazi i na samom forumu, usp. KORAČEVIĆ 2002., 76-83.

²⁵ ČERŠKOV 1970., 35-38, T. VII-XIII, Pl. IV, 46, nt. 85, 75.

S. 5. Ostaci ranokršćanske bazilike u Ulpijani

Horrea

Arhitektonski objekt koji svojim cjelokupnim izgledom pripada kompleksu *horrea*, u ovom slučaju za žito. Građevine ove vrste prvenstveno su protumačene kao žitnice²⁶. Otkriven je, krajem 70-ih g., na lokalitetu Gradina u Peći tijekom zaštitnih iskopavanja (sl. 6). Radi se o ostacima – temeljima većeg građevinskog kompleksa sastavljenog od četiri pravokutne građevine velikih dimenzija s ojačanim zidovima duž vanjskih strana pilastrima i ulazom na dužoj strani, koje zatvaraju veliki prostor trapezoidnog oblika. Na osnovu pronađenog novca i ovaj kompleks, koji svojom monumentalnošću pokazuje da se ovdje nalazio jedan od najvećih sabirnih središta za hranu u Dardaniji, slično Municipiju DD zahvaća razdoblje od kraja 3. ili početka 4. st. do kraja 4. st.²⁷ Ova žitnica, povezana s naseljem, bila je povezana i sa istodobno podignutim vojnim logorom (*castrum*),²⁸ čiji su ostaci potpuno uništeni.

Prema nekim analogijama s kompleksom *horrea* na forumu Municipija DD, M. Parović-Pešikan je, tijekom iskapanja 80-ih g. u Ulpiani, pretpostavila mogućnost slične namjene i za monumentalnu zgradu pravokutnog oblika s pilastrima na vanjskom obujmnom zidu (sl. 7),²⁹ koju je Čerškov otkrio na istočnoj strani glavne ceste između starokršćanske bazilike i sjevernih vrata. U to vrijeme utvrdio je i neki objekt metalurškog karaktera iz najstarije građevinske faze ove zgrade.³⁰ Njenu izgradnju Parović-Pešikan datirala je u kraj 2. i početak 3. st. (ovo datiranje odgovara i izgradnji pretpostavljenog *horreuma* u Skupima³¹), što je slijed razvitka Ulpiane kao središta značajne rudarske regije, koje se na osnovu nalaza Karakalinog novca vezuje uz dinastiju Severa.³² Međutim, u vezi datacije ovakvih građevina važno je navesti mišljenje D. Srejovića, koji na osnovu njihovih nalaza iz područja Dardanije, odnosno provincije Dardanije (Municipija DD, Peći i Medijane) i

Sl. 6. Ostaci horrea u Peći

provincije Gornje Mezije, gdje nijedna nije sagrađena prije Dioklecijana i niti poslije Konstantina I., zaključuje da je njihov tvorac bio Dioklecijan, te prema tome ne mogu biti građene prije kraja 3. st.³³ Ipak, imajući u vidu prvenstveni povod podizanja ove građevine, koja vjerojatno nije izgrađena za smještaj prikupljene hrane (žita), nego, slično Municipiju DD, za smještaj robe – metala, onda bi se podizanje ovih skladišta moglo vremenski pomaknuti unaprijed.

Terme su otkrivene u nekoliko središta.

U Ulpiani je termalni kompleks dokumentiran između sjevernih vrata i bazilike, gdje se podiže na ostacima *horrea* (sl. 7), čije je ostatke, nešto istočnije, jednu prostoriju s dvije manje apsida sa dijelovima hipokausta i ostatak većeg bazena za kupanje (*piscinae*), otkrio Čerškov, koji ih je prepoznao kao dio termi. Datirao ih je od sredine 4. st. do prve polovice 6. st.³⁴ Iako se ova zgrada, koja pripada trećoj fazi gradnje ovog kompleksa, obnavlja na istim temeljima, ona sad obuhvaća i cijeli prostor sjeverno od nje – gdje je otkrivena i jedna prostorija sa hipokaustom – do ceste *via sagularis* ispred vrata, koju je Parović-Pešikan sistematičkim iskopavanjima

²⁶ Usp. RICKMAN 1971., 213 i dalje.

²⁷ Iskapanjima su otkrivene samo tri građevine, koje su različitih dimenzija, usp. SREJOVIĆ 1983., 39-40, sl. 4; FIDANOVSKI 1984., 41-42, bilj. 25.

²⁸ Usp. BUDAY 1918., 8-14, fig. 2, 77-80.

²⁹ PAROVIĆ-PEŠIKAN 1986., 95 sa tlocrtom; ISTA 1987., 140; ISTA 1989., 45-46, sl. 1, 2; ista 1989a., 118-119, sl. 4 B, C).

³⁰ ČERŠKOV 1958., 277; ISTI 1960., 372.

³¹ Usp. bilj. 16.

³² PAROVIĆ-PEŠIKAN 1989a., 118.

³³ SREJOVIĆ 1983., 35-42, sl. 1-6, 42-43.

³⁴ ČERŠKOV 1958., 277-279, sl. 3.

Sl. 7. Ostaci termi (nekadašnje pretpostavljene "horrea") u Ulpijani

ma datirala u kronološkom intervalu u kraj 4. i u cijelo 5. st.³⁵

U Municipiju DD jasno se naziru ostaci dviju građevina termalnog karaktera, koje pripadaju različitim vremenskim razdobljima. Dijelovi prostranih termi – prostorija sa hipokaustom, ovalni bazen i ostatke *frigidariuma* i *praefurniuma* – koje su bile aktivne od druge polovice 2. st., otkriveni su na prostoru gdje je izgrađena gradska bazilika. U najvećoj mjeri prostiru se ispod južnog perimetralnog zida, dok se neki dijelovi nalaze ispod bazilike. Na sjeverozapadnom rubu naselja otkriveni su ostaci malih termi – dva bazena i jedna veća prostorija sa hipokaustom – koje pripadaju kraju 3. i početku 4. st.³⁶

Veći dio termi velikih dimenzija otkriven je i na prostranom antičkom naselju u današnjem selu Čifluk blizu Djakovice tijekom iskapanja 2002. i 2004. g. Istraženi dio sastoji se od pet kvadratnih prostorija i jedne s apsdom na južnoj strani termi kao dijela bazena što je ujedno i glavna prostorija (sl. 8). Otkriveni zidovi, podovi i cijela površina zajedno s pokretnim materijalom pokazuje dvije faze izgradnje koje pripadaju različitim vremenskim razdobljima. Prva faza pripada 1. i 2. st. Druga pripada 3. i 4. st., a zidovi su daleko kvalitetnije obrađeni s tragovima freski s unutrašnje strane, koji su mjestimično uništili prijašnje zidove. Ovu fazu karakterizira i posebna tehnika izgradnje poda jedne prostorije – popločenje tegulama i opekama u profilu, što predstavlja prvi slučaj u izgradnji u ovom vremenskom razdoblju na Kosovu. Gledano u cjelini, tehnikom gradnje i arhitektonskim elementima, ove terme se kronološki

povezuju s velikim termama iz Municipiju DD, da bi ponovnom izgradnjom nastavile svoju funkciju i tijekom 3. i 4. st., do početka 5. st.³⁷

Na korištenje termalnih voda u većem antičkom naselju smještenom uz ove izvore, kod današnje Pečke Banje, davno je ukazao A. J. Evans, koji je prilikom obilaska ovog lokaliteta zatekao i neke ostatke, kao što su stepenice na stijeni, kojih danas nema.³⁸ Oslonivši se na karakter ovog naselja Z. Mirdita iznosi mišljenje da se radi o antičkoj *Thermidavi*.³⁹ Također i pored antičkog naselja velikog obima kod današnjeg Donjeg Drsnika (*Municipium?*) nalaze se topli izvori – terme s tragovima monumentalne građevine.⁴⁰ Ostaci termi nalaze i u drugim manjim naseljima.⁴¹

Građevine obrtničke i trgovinske namjene – uglavnom su dokumentirane u Ulpiani i Municipiju DD.

U Ulpiani su ostaci ovih građevina otkriveni tijekom 80-ih g. s obje strane ceste pored sjevernih vrata (sl. 9). Prema Parović-Pešikan, predstavljaju najranije građevinske objekte rimskog doba, podignute krajem 1. i početkom 2. st. te zajedno s cestom sjever-jug (*cardo*) pripadaju postojećoj arhitekturi prije podizanja gradskih utvrđenja, što govori o ranijem postojanju naselja uz cestu.⁴² Ove zgrade (*tabernae*) imale su široke otvore prema cesti i uz izgrađene portike ostaju u upotrebi sve do kraja 3. st. Tada su dvije zgrade nedaleko vrata stradale u požaru prilikom gotskog osvajanja. Na mjestu porušene zgrade, zapadno od ceste, do vrata, nalaze se ostaci radionice za topljenje i obradu metala. Sastoje se od nekoliko peći podignutih u vrijeme obnove, krajem 3. i početkom 4. st. te nastavljaju s radom tijekom 4. st.⁴³

³⁵ PAROVIĆ-PEŠIKAN 1986., 96; ISTA 1987., 139-140; ISTA 1989., 47; ISTA 1989a., 119, sl. 4 D.

³⁶ ČERŠKOV 1970., 47-51, Pl. 4.

³⁷ GRUPA AUTORA 2006., 151-159, sl. 6.13-6.16, 6.19.

³⁸ EVANS 1885., 70.

³⁹ MIRDITA 1978., 59.

⁴⁰ ČERŠKOV 1969., 39.

⁴¹ ČERŠKOV 1969., 46 u selu Banjica kod današnje Mitrovice; GRUPA AUTORA 2006., 179-180 u selu Raušić kod Peći.

⁴² PAROVIĆ-PEŠIKAN 1985., 83-86; ISTA 1989a., 118, 121, sl. 4 A.

Također i Čerškov za Municipij DD, na osnovu numizmatičkog nalaza Augusta i Domicijana u gradskoj jezgri i materijalom otkrivenim na prostoru hrama, koji je stariji od njega, iznosi mišljenje da sve zajedno upućuje na postojanje još starije faze života u naselju, gdje se možda radi o već urbaniziranoj naseobinskoj aglomeraciji domorodačkog stanovništva, formiranoj u razdoblju između rimskog prodora i nastanka neke vrste civitasa (ČERŠKOV 1970., 73-74). Isto tako i njaraniji sloj antičkog naselja u današnjem Čifluku pripada 1.-2. st., što je dokumentirano u termama. Istraživanja antičkog naselja uz današnje selo Jahoc blizu Djakovice pokazala su da najraniji sloj pripada 1. st. pr. Kr., koji se kronološki povezuje s periodom dardanskog kraljevstva, dajući pregled neutvrđenih naselja prije rimskog osvajanja ovog područja (Iskapanja su vodili M. Valla i E. Dobruna-Salih, materijal još nije publiciran).

⁴³ PAROVIĆ-PEŠIKAN 1985., 85; ISTA 1986., 96 sa tlocrtom; ISTA 1987., 137-139, sl. 2; ISTA 1989., 118-119, sl. 4 B, C).

Sl. 8. Dio bazena termi u Čifluk

Sl. 9. Ostaci tabernae uz istočni portik glavne ceste u Ulpijani

Ostaci peći su otkriveni i s druge strane ulice sjeverno od *horreuma*, odnosno termi i predstavljaju kompleks metalurških peći.⁴⁴

U Municipiju DD ostaci grupe građevina taberni otkopani su u produžetku prostora javnih građevina – u fizičkom središtu grada – čije vrijeme izgradnje nije ustanovljeno.⁴⁵

Građevine nepoznate namjene – Ostaci ovih građevina također su najbolje očuvani u Ulpiani i Municipiju DD.

U Ulpiani na sjevernoj nekropoli tijekom istraživanja 1955. g. otkriveni su zidovi građevine nepravilnog oblika s više manjih prostorija kojom je ograničen veliki prostor sa zapadne i sjeverozapadne strane. Profanog je

karaktera i pripada starijoj fazi građenja u ovom dijelu Ulpiane.⁴⁶ Vrlo je značajna jer predstavlja zgradu koja se nalazi van gradskih utvrđenja, što navodi na pomisao da je izgrađena prije njih. U njoj, uz južni zid, nađen je i zanimljiv materijal: antefiksi, nekoliko mramornih nedovoljno obrađenih stupića i jedna maska.⁴⁷ Starijoj fazi pripada i monumentalno ograđen postament zajedno s mnogo fragmenata arhitektonske plastike te biljnim ornamentima lozice i palmete (danas nedostupno) koji se nalazi u neposrednoj blizini zgrade termi (sl. 10). Čerškov pretpostavlja da pripada nekoj monumentalnoj građevini iz najstarije građevinske faze u gradu, koja prema Parović-Pešikan možda predstavlja postament nekog hrama.⁴⁸

⁴⁴ PAROVIĆ-PEŠIKAN 1987., 141, sl. 5; ISTA 1989., 47-48, sl. 3, 4; ISTA 1989a., 119, sl. 4 E. Autorica u ovim radovima navodi da kompleks peći na istočnoj strani ulice pripada obrtničkim radionicama različitog karaktera osnovanim na prostoru nekadašnjeg *horreuma*, odnosno na ruševinama termi tijekom 6. st., poslije potresa 518. g., da bi u kasnijem radu, ISTA 1995., 213-217, sl. 1-6 na osnovu numizmatičkog materijala cijeli metalurški kompleks grada datirala u kronološkom intervalu od 1.-5. st.

⁴⁵ ČERŠKOV 1970., 54,73.

⁴⁶ ČERŠKOV 1956., 323; PAROVIĆ-PEŠIKAN 1982., 69, sl. 10.

⁴⁷ Na osnovi ovih nalaza i nalaza zidarskog alata na jednoj od većih grobnica blizu ove građevine, izraženo je mišljenje da bi se moglo raditi o kamenorezačkoj radionici, usp. STRIČEVIĆ 1959., 403-404.

⁴⁸ ČERŠKOV 1958., 279, sl. 4; ISTI 1960., 372; PAROVIĆ-PEŠIKAN 1982., 65.

Sl. 10. Dio monumentalnog postamenta u Ulpijani

Sl. 11a. Stub bazilike
Municipija DDSl 11 b. Kapiteli stubova
Municipija DD

Namjena ostataka dviju kasnijih zgrada iz perioda obnove grada ostala je nepoznata. Kod jedne se radi o srednjoj fazi velike građevine *horrea*, odnosno termi, koja prema Čerškovu pripada zgradi drugačije namjene s mjestimično očuvanim podnim mozaikom, koja se datira od sredine 3. st. do početka 4. st.,⁴⁹ dok prema Parović-Pešikanu u toj fazi, s kraja 3. i početka 4. st., *horrea* (?) doživljava velike preinake s pregradnim zidovima, čija svrha još nije utvrđena.⁵⁰ Ostaci druge građevine su otkriveni ispod kršćanske bazilike, čiji je pod bio pokriven mozaikom.⁵¹ S njome su vjerojatno bila povezana tri postamenta s očuvanim mramornim bazama paralelno s južnim zidom, koji ukazuju na mogućnost da je zgrada s južne strane prvobitno imala portik.⁵² Na jugu bazilike nalaze se ostaci zidova zgrade sa istovjetnim građevinskim fazama.⁵³ Istraživanja tijekom 2000. g. na istom pravcu prema jugu, otkrila su ostavu brončanih Konstantinovih moneta i ostatke zidova u vremenskom razdoblju od rimskog doba do ranog srednjeg vijeka.⁵⁴

U Municipiju DD građevine nepoznate namjene prostiru se na prostoru foruma i istovremene su s hramom. Od njih su ostali dijelovi hipokausta i četiri četvrtaste baze trijema. Čerškov ističe da ovi građevinski ostaci predstavljaju jedinstveni kompleks, no pitanje je radi li se o forumu iz starije faze izgradnje koji treba biti trokutastog tlorisa te čija forma ima analogije u nekim starijim forumima.⁵⁵

II. Arhitektonska plastika

Elementi arhitektonske plastike, osim u Ulpiani i Municipiju DD, gdje su ranije otkriveni, svakim danom su obilniji i u drugim većim središtima i manjim naseljima. Oni se u najviše slučajeva sastoje od kapitela i baze stupova, a manje od stupova i arhitrava.

Jedan dio ovih spomenika, svojim oblicima i dekorom, predstavljaju rijetke primjere arhitektonske plastike. Zanimljiva je kolonada bočnih brodova bazi-

⁴⁹ ČERŠKOV 1958., 277-279; ISTI 1960., 371, 372.

⁵⁰ PAROVIĆ-PEŠIKAN 1987., 140-141; ISTA 1989., 45; ISTA 1989a., 119, sl. 4 C.

⁵¹ ČERŠKOV 1958., 277-279 uočivši istu konstrukciju i ornamentiku mozaika s onim na građevini ispod termi, pretpostavio je da se radi o ostacima jednog većeg, starijeg građevinskog kompleksa prije izgradnje bazilike i termi.

⁵² FIDANOVSKI 1990., 11, 12, sl. 1.

⁵³ FIDANOVSKI, 1990., 13, 14.

⁵⁴ HAJDARAJ – KABASHI – LAMBOLEY – SHUKRIU 2010., 445 i dalje.

⁵⁵ ČERŠKOV 1970., 23-25, 34, bilj. 62 forum u Pompejima.

Sl. 12. Antefiksi zgrade na sjevernoj nekropoli Ulpijane

Sl. 13. Fragmentarna mramorna baza velikih dimenzija iz Drsnika

like Municipija DD, čiji stupovi imaju različite oblike osnove – kružni, elipsasti i pravokutni (sl. 11a), gdje su ovi zadnji na jednoj užoj strani ukrašeni specifičnim motivom sastavljenog od profiliranog okvira na čijoj se osnovici nalazi plastični dekor u vidu obrnutog slova S. Također i kapiteli svih triju oblika (zavisno od oblika stupova na kojima stoje) dekorirani su jednostavnim motivom oštro profiliranih, okomitih kanelura, koji s obje strane završavaju polukružnim, plastičnim izbočicama (sl. 11b). Ovaj motiv Čerškov smatra potpuno lokalnim, s obzirom da takav kapitel iz Dardanije i bližih područja u vrijeme iskapanja bazilike nije bio poznat.⁵⁶ Međutim, oslonivši se na kasnije pronađeni kapitel na

prostoru pretpostavljenog pravokutnog foruma Skupija dekoracijom od jednog akantusovog lista. Takav motiv imamo i na dva fragmenta kapitela iz Municipija D.D. To je odraz pojave opće dekadence dekorativne plastike Tetrarhijskog doba.⁵⁷ Kapiteli s ljudskim glavama otkriveni su u termama Čifluka,⁵⁸ a pripadaju razdoblju obnove s kraja 3. i 4. st. i za sada predstavljaju jedini nalaz na području Dardanije. Također i nalazi antefiksa ukrašeni palmetama i maskama uz južni zid zgrade, na prostoru sjeverne nekropole Ulpiane (sl. 12)⁵⁹, predstavljaju jedinstven primjer u Dardaniji i zajedno s muškom glavom, maskom pronađenom na tom mjestu, možda

⁵⁶ ČERŠKOV 1970., 37-38, 46, T. XI, sl. 1-2; T. XII, sl. 2, T. XIII, sl. 1.

⁵⁷ ČERŠKOV 1970., 46.

⁵⁸ GRUPE AUTORA 2006., 135, sl. 5.6.

⁵⁹ Usp. bilj. 47.

Sl. 14 a, b. Kapiteli iz Suhareke – jonski cijeli i korinski oštećen

Sl. 15. Dio arhitrava iz Suhareke

upućuju na prisustvo jednog objekta za razonodu u tom dijelu grada.

Kod drugog dijela, iako je teško ustanoviti njihovu namjenu, svojom prisustvom svakako doprinose saznanju o ostacima antičkih građevinskih objekata, što ćemo prikazati s najtipičnijim primjerima.

U selu Drsnik imamo nalaz fragmentarne mramorne baze okrugle osnove velikih dimenzija, koja predstavlja usamljen slučaj u cijeloj Dardaniji (sl. 13). Ima vrlo dobro obrađenu trostruku profilaciju sačuvanog

luka te jasno govori o prisustvu jednog monumentalnog i luksuznog spomenika koji odgovara antičkom središtu, kao što je bio ovaj municipalnog karaktera.⁶⁰ U selu Zlakućanu na jednom su mjestu pronađene baze i kapiteli stupova – cijeli i fragmentarni te najvjerojatnije govore o prisustvu jedne građevine, koja, s obzirom da su na istom mjestu nađene i are posvećene Serapisu i Izidi, možda predstavlja njihov hram.⁶¹

U arealu velikog antičkog središta kod današnje Suhareke takvi ostaci se nalaze na raznim mjestima.⁶²

Sl. 16. Arhitektonski element nepoznate namjene iz Pečana kod Suhareke

⁶⁰ DOBRUNA-SALIHU 2007., 343-344, T. VII, sl. 32.

⁶¹ DOBRUNA-SALIHU 2007., 339, 341-345, T. V-VI, sl. 21, 27-29.

⁶² Na ovoj regiji između sela Muštišta, Popovljana i Sopine otkrivene su ruševine prostrane našeobinske aglomeracije, koja prema Čerškovu u u izvesnoj fazi razvoja imala status municipija, što se mora potvrditi istraživanjima ovog lokaliteta, koja su do sad vrlo oskudna (usp. ČERŠKOV 1969., 40-41).

Pored i u neposrednoj blizini rijeke Topla, u samoj Suhareci, otkriveni su kapiteli od mramora i lokalnog kamena – jonski cijeli i dva korintska (sl. 14 a, b), jedan sa abakusom neuobičajenog oblika i jedan dosta oštećen, koji su bili pričvršćeni na pilastre ili stupove postavljene uz zid kao i dio trostruko profiliranog arhitrava (sl. 15).⁶³ Ovi nalazi značajniji su jer zajedno sa ostalim spomenicima, otkrivenim na tom prostoru⁶⁴ i do nedavno vidljivim ostacima zidova i temelja, govore da se radi o nekom građevinskom kompleksu. Moguće je pretpostaviti da i arhitektonski element nepoznate namjene, prizmatičnog oblika s gornjim zaobljenim dijelom ukrašen akantusovim lišćem (sl. 16),⁶⁵ otkriven zajedno sa spomenicima druge namjene u selu Pečana, na prostoru gdje se nalaze tragovi zidina, govori o prisustvu građevinskog objekta. U selu Studenčana otkrivena je baza stupa, kod koje se na dužim stranama prizmatične ploče i elipsastog torusa cijelom visinom nalaze dodaci u vidu široke trake, što ju čini karakterističnom.

ZAKLJUČAK

Na kraju možemo reći da, unatoč iskapanjima manjeg obima antičkih središta, osim djelomično istraže-

nih Ulpiane i Municipija DD, arhitektonski ostaci uz svoje specifičnosti, što je najbolje vidljivo na javnim građevinama u središtu grada Municipija DD, imaju niz specifičnosti diktiranih razvojem ovog naselja. Odgovaraju arhitektonici sličnih objekata u ostalim središtima antičkog svijeta. Oni su raspoređeni prema pravilima urbanističke sheme, pri čemu zauzimaju određeni dio grada prema namjeni: nastambe (kod kojih su uglavnom otkrivene *vilae*), građevine javnog karaktera (forum, *horrea*, hram, gradska i starokršćanska bazilika, terme) te obrtničke i trgovinske građevine. Njihova vremenska pripadnost povezana je s građevinskim fazama naselja, koje mijenjaju urbanističko modeliranje grada. Dijelovi arhitektonske plastike s raznih lokaliteta, kapiteli i baze stupova zajedno s rijetkim primjerima arhitrava i antefiksa, upućuju na nalaze građevinskih objekata.

Nadajmo se da će buduća intenzivna istraživanja najznačajnijeg antičkog grada Ulpiane, kao i istraživanja u drugim antičkim središtima, doprinijeti otkriivanju većeg broja arhitektonskih ostataka nastambi i građevina drugih namjena. Time bi dobili jasan pregled načina stanovanja u središnjem dijelu dardanskog područja tijekom antike.

⁶³ DOBRUNA-SALIHU 2007., 337-338, 340, 344, T. V, VII, sl. 18, 23, 24, 33.

⁶⁴ DOBRUNA-SALIHU 2007a., 291, 292, sl. 6.

⁶⁵ DOBRUNA-SALIHU 2007., 145, T. VII, sl. 35.

LITERATURA

- BUDAY 1918. A. BUDAY, *Regeszteti kutatás Albaniában, Dolgozatok az Erdelyi Nemzeti Múzeum Erem-Es Regisegtarabol, Kolozsvár.*
- CERMANOVIĆ 1964. A. CERMANOVIĆ, *Jedan nov spomenik takozvanih podunavskih jahaća, GMKM 7-8, 1962-63, 309-315.*
- CHEVALIER – GHEERBRANT 1983. J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, *Kuća, Rječnik simbola, Rijeka 359-361.*
- CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ 1983. G. CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ, *Ulpijana. Arheološka iskopavanja u središtu i južnom delu antičkog grada, Saopštenja 15, Beograd, 67-94.*
- ČERŠKOV – POPOVIĆ 1956. E. ČERŠKOV – Lj. POPOVIĆ, *Ulpiana. Predhodni izveštaj o arheološkim istraživanjima od 1954 do 1956 godine, GMKM 1, 319-327.*
- ČERŠKOV 1958. E. ČERŠKOV, *Ulpiana. Kratak izveštaj o arheološkim istraživanjima u 1958. godini, GMKM 3, 276-280.*
- ČERŠKOV 1960. E. ČERŠKOV, *Ulpiana. Kratak izveštaj o arheološkim istraživanjima u 1959. godini, GMKM 4-5, 1959-60, 372-375.*
- ČERŠKOV 1964. E. ČERŠKOV, *Kasnoantička ostava iz Dobrotina na Kosovu, GMKM 7-8, 1962-63, 318-324., 617-622.*
- ČERŠKOV, 1969. E. ČERŠKOV, *Rimljani na Kosovu i Metohiji, Beograd.*
- ČERŠKOV 1970. E. ČERŠKOV, *Municipium DD kod Sočanice, Dissertationes et Monographiae, Priština-Beograd.*
- DOBRUNA-SALIHU 2007. E. DOBRUNA-SALIHU, *Zbulimet e rastit të monumenteve të gurit nga koha romake në trevën e Kosovës (Casual inventions of stone monuments from the Roman Period in the territory of Kosova. Contribution to the conversance of the terrain in Kosova), GjAlb SerShkHist 36, 2006, 319-354.*
- DOBRUNA-SALIHU 2007a. E. DOBRUNA-SALIHU, *Darstellungen der Frauentracht auf Grabdenkmälern in Dardanien, IX Internationales Kolloquium über Probleme des provinzialromischen Kunstschaffens, Innsbruck 2005, Ikarus, Innsbrucker Klassischarchaologische Universitäts-Schriften 2, 287-295.*
- EVANS 1885. A. J. EVANS, *Antiquarian researches in Illyricum, 3-4, Westminster.*
- FIDANOVSKI 1984. S. FIDANOVSKI, *Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja antičkog perioda u SAP Kosovu, GMK 13-14, 35-43.*
- FIDANOVSKI 1986. S. FIDANOVSKI, *Poljanice, Glavnik, kasnoantičko naselje, AP 26, 1985, Ljubljana 150-151.*
- FIDANOVSKI 1990. Š. FIDANOVSKI, *Rimska keramika Ulpijane, Beograd.*
- HAJDARAJ – KABASHI – LAMBOLEY – SHUKRIU, 2010. A. HAJDARAJ – P. KABASHI – J.-L. LAMBOLEY – E. SHUKRIU, *Premiers resultants des campagnes de fouilles a Ulpiana (2006-2008), L'Illyrie Meridionale et l'Épire dans l'antique – V, Actes du V colloque international de Grenoble (8-11 octobre 2008), Paris, 445-454.*
- GRUPA AUTORA, 2006. GRUPA AUTORA, *Harta arkeologjike e Kosvës (Archaeological map of Kosova), Prishtinë.*
- JOVANOVIĆ 1967. V. JOVANOVIĆ, *Banjica kod Peći u Metohiji. Kasnoantička funerarna gradjevina, AP 9, Beograd 121-125.*
- KORAČEVIĆ 2002. D. KORAČEVIĆ, *Skupi, gradska teritorija, Muzej na Grad Skopje, Skopje.*
- KOVAČEVIĆ 1966. J. KOVAČEVIĆ, *Bela Crkva u Metohiji. Arhitektonski objekti VI veka i nekropola s kraja XII veka, AP 8 Beograd, 150-151.*
- KOVALJEV, 1989. G. KOVALJEV, *Kasnoantička palata u Nerodimlju, Starine Kosova 9, Priština, 1989, 87-91.*

- KOVALJEV 1990. G. KOVALJEV, *Donje Nerodimlje, kasnoantička palata*, AP 29, 1988, Ljubljana.
- MIRDITA 1978. Z. MIRDITA, *Putevi I komunikacije u antici (Simpozium, Peć 1978)*, Materijali 17, Peć, 53-68.
- NIKOLAJEVIĆ 1978. I. NIKOLAJEVIĆ, *Sahranjivanje u ranohrišćanskim crkvama na području Srbije*, Arheološki vestnik 29, Ljubljana, 678-693.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN 1982. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Antička Ulpiana prema dosadašnjim istraživanjima*, Starinar 32, 1981, 58-72.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN 1985. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Ulpiana, s. Gračanica, Priština – antiško naselje*, AP 24, Beograd, 82-87.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN, 1986. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Gračanica – Ulpiana*, AP 25, 1985, Ljubljana 95-96.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN, 1987. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Ulpiana: 1985-1986. godine*, Glasnik 4, 136-142.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN, 1989. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Anička Ulpiana, istraživanja 1987. godine*, Glasnik 5, 45-51.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN 1989a. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Neka zapažanja o urbanom razvoju Ulpiane – ispitivanje ulica, Lihnid - Lychnid, zbornik na trudovi 7, Ohrid, 117-123.*
- PAROVIĆ-PEŠIKAN – STOJKOVIĆ 1995. M. PAROVIĆ-PEŠIKAN – M. STOJKOVIĆ, *Grupe des fours metallurgiques a Ulpiana, Ancient Mining and metalurgy in Southern Europe*, 213-217.
- RICKMAN, 1971. G. RICKMAN, *Roman Granaries and Storre Buildings*, Cambridge.
- ROBERTSON, 1959. D. S. ROBERTSON, *A Handbook of Greek and Roman Architecture*, Cambridge.
- SREJOVIĆ, 1883. D. SREJOVIĆ, *Kasnoantička žitnica u Maskaru, Balcanica, Annuaire de l'Institut des etudes Balcaniques 13-14, 1982-83, Belgrade*
- STRIČEVIĆ, 1959. Dj. STRIČEVIĆ, *Ulpiana (Lj. Popović – E. Čerškov)*, Starinar 9-10, 1958-59, 403-404.

KRATICE

- AP *Arheološki pregled, Beograd/Ljubljana*
- GjAlb *SerShkHist Gjurmime Albanologjike – Seria e shkencave historike, Prishtinë*
- GMKM-GKM *Glasnik Muzeja Kosova Metohije, Pristina 1 (1956)-9 (1969); Glasnik Muzja Kosova, Pristina 10 (1970-)*
- Glasnik *Glasnik: Srpsko arheološko društvo, Beograd, 1883-*
- Starinar *Starinar: Organ Arheološkog Instituta SANU, n. s., 1950., Beograd*

SUMMARY

ARCHITECTONIC RUINS IN ANTIQUE CENTRES OF CENTRAL PART OF DARDANIA (KOSOVË)

Exhlale DOBRUNA-SALIHU

Architectonic ruins in the region of central part of Dardania (of nowadays Kosova) during the Antique period have been found not only in greater centres, but also in other settlements beginning from the period of incorporation of Dardania in the Roman Empire till the end of destruction of the last antique important center, Ulpiana (nearby Prishtina) in the end of the 6th century. Starting from the fact that architectonic monuments represent important source for determining characteristics of a settlement and a region, we are presenting here these survey of these ruins a wider context of settlement, including dwellings and other buildings elated to the way of living in general, which are presented with two groups of architectonic monuments: objects (buildings) and plastic. For presentation of these materials we have relied on archaeological researches (excavations) – which besides in well-known municipal regions of Ulpiana and Municipium DD (at Socanica near Mitrovica), very few have been done in other antique centres – in recognition of terrain and accidental discoveries.

On the basis of reviewing all the material we can say that despite excavations in a smaller scale in antique centres, the ruins of architectonic objects, with their peculiarities, which is best reflected in Municipium DD in the complex of forum and the basilica urbana, in harmony with architectonics of those objects in centres of other regions of antique world. They are arranged according to regulations of urbanity scheme, and in that case they take certain part of the town according to the function: dwellings, where the main part belongs to villas with mosaics of high artistic level (in Ulpiana and Vendedis), the main buildings of public character at the town core – forum horrea temple and basilica urbana (in Municipium DD), horrea as an independent object in important parts of the town (in Ulpiana and in the big antique settlement in nowadays town of Peja – ant. Siparuntum?), termes, which are proved to be in several places, they are found very near the town core or nearby town entrance gates (in Ulpiana, Municipium DD and in a settlement of greater scale of nowadays village of Çifllak on the riverbank of White Drin - Drini i Bardhë), and trade and craftsman buildings along the porticus on both sides of main road, among which of particular importance are workshops for smelting and processing of metals with several furnaces (in Ulpiana). Their belonging time is connected with building phases implemented in the settlement and lasting period of the settlement itself – Municipium DD 1st – 4th century, settlement in nowadays Çifllak 1st – 5th century, while Ulpiana (Justiniana Secunda) 1st – 7th century, with so far discovered early Christian basilica, two buildings southwards of it, and castrum outside of walls. Dependently of building phases it was changed urban modelling of the town.

On the other hand, elements of architectonic plastics discovered in different locations contribute to know about ruins of antique building objects. They in most cases are made from capitals and the bases of pillars and less of pillars, and rarely of architraves and antefixes. One of these monuments with its forms and decoration represents rare samples of architectonic plastics.

We hope that the future intensive excavations in the most important antique town of Ulpiana and researches in other antique centers will contribute to the discovery of a greater number of architectonic ruins.